

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ CURRENT STATE OF RURAL TERRITORIES DEVELOPMENT IN UKRAINE

УДК 332:122(477)

Замора О.І.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства Бережанський агротехнічний інститут Національного університету біоресурсів і природокористування України

У статті розглянуто сучасний стан розвитку сільських територій в Україні. Визначено основні соціальні та економічні проблеми сільських територій: обезлюднення сільських населених пунктів, безробіття, низький рівень зайнятості, збільшення кількості сільських мешканців, які проживають за межею бідності, занепад соціальної та виробничої інфраструктури села.

Ключові слова: сільська територія, безробіття, зайнятість, соціальний розвиток, виробнича інфраструктура.

В статье рассматривается современное состояние развития села в Украине. Определены основные социально-экономические проблемы сельской местности: истощение сельских поселений, безработица, низкий

уровень занятости, увеличение количества сельских жителей, которые живут за чертой бедности, снижение социальной и промышленной инфраструктуры села.

Ключевые слова: сельская территория, безработица, занятость, социальное развитие, промышленная инфраструктура.

The article considers the current state of development of rural areas in Ukraine. The main social and economic problems of rural areas are identified: depletion of rural settlements, unemployment, low employment rates, increase of the number of rural inhabitants living under the poverty line, decline of social and industrial infrastructure of the village.

Key words: rural territory, unemployment, employment, social development, industrial infrastructure.

Постановка проблеми. Сільські території України не лише відіграють роль просторового базису функціонування АПК та розміщення об'єктів господарських комплексів, а й мають глибокий соціальний зміст, що полягає в збереженні культурно-історичної спадщини українського народу, його звичаїв, традицій та етносу. Ефективне функціонування господарських комплексів сільських територій є основою підвищення рівня добробуту сільського населення, формування його зайнятості та збалансування економічної, соціальної та екологічної сфер держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення аспектів розвитку сільських територій зробили такі відомі вітчизняні вчені, як М. Барановський, О. Белевят, О. Бородіна, О. Булавка, І. Гончаренко, М. Долішній, М. Жибак, І. Журавльова, О. Зайцева, Г. Купалова, М. Малік, О. Онищенко, І. Прокопа, М. Поленкова, П. Саблук та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних сучасних тенденцій розвитку сільських територій України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільські території регіонів України володіють значним потенціалом розвитку, але водночас наявність проблем у багатьох сферах життєдіяльності не дає можливості його повноцінного використання. Внаслідок цього не лише відбуваються зміни в економічному потенціалі (скорочення обсягів виробництва окремих видів продукції, відсутність розвитку багатьох видів діяльності), але й має місце поступове зниження соціально-демографічного (зменшення частки працездатного населення, зниження середньої тривалості життя, активізація міжнародної міграції), інфраструктурного (нерівномірний рівень забезпечення сільського населення об'єктами соціальної інфра-

структури, недостатнє фінансування), екологічного (виснаження, ерозія, заліснення сільськогосподарських угідь, неконтрольована вирубка лісів, забруднення водних басейнів) потенціалу.

Сільські території займають близько 90% загальної площі України. На сільських територіях зосереджено 42,7 млн га сільськогосподарських угідь, що становить 68,8% загальної площі України. За підсумками господарювання у 2016 р., частка сільського, лісового та рибного господарства в загальній структурі валового внутрішнього продукту (ВВП) України становила 13,7% (326,5 млрд грн у фактичних цінах), а частка продукції АПК у структурі національного експорту становила 42,0% (15,2 млрд дол. США). Сільське населення в Україні станом на 1 січня 2017 року – 13,1 млн осіб, що становить 30,8% від його загальної чисельності. Воно є потужним трудовим ресурсом як на вітчизняному, так і на міжнародному ринку праці [2].

За період 1990–2016 рр. спостерігаються катастрофічні тенденції до скорочення в Україні селищ міського типу на 40 од., сільських населених пунктів – на 468 од., сільського населення – на 3,8 млн осіб та його частки в загальній структурі – на 1,7%. При цьому з 584 до 462 осіб (у відсотковому співвідношенні 20,9%) скоротилася кількість населення, що припадає в розрахунку на один сільський населений пункт. Протягом досліджуваного періоду щороку в середньому з адміністративно-територіальної карти України зникало 18 сіл. Зокрема, найбільше скорочення кількості сільських населених пунктів за період 1990–2016 рр. відбулося в Київській (на 79 од.), Харківській (68 од.), Полтавській (57 од.), Чернігівській (55 од.) та Сумській (46 од.) областях. Водночас найбільш істотне зменшення чисельності сільського населення зафіксоване

в Чернігівській (на 267,0 тис. осіб), Вінницькій (263,1 тис. осіб), Київській (220,0 тис. осіб), Хмельницькій – (216,5 тис. осіб) і Полтавській (210,6 тис. осіб) областях [1].

Зменшення кількості сільських населених пунктів і чисельності сільського населення лише частково можна пояснити процесами урбанізації. Головною причиною є неефективне функціонування господарського механізму розвитку сільських територій, що призводить до поглиблення депресивного характеру розвитку сільських територій та унеможливує якісне задоволення базових інтересів населення в сільській місцевості.

Занепад сільських територій значною мірою зумовлений проблемами зайнятості в селах, що підтверджується негативною тенденцією показників економічної активності сільського населення (табл. 1).

Катастрофічними є темпи скорочення чисельності економічного активного сільського населення у віці 15–70 років – протягом останніх шести років на 19,0%. Негативними тенденціями відзначаються також рівень економічної активності та рівень зайнятості сільського населення, які у 2016 р. становили відповідно 60,9% та 54,9%. Усе це відбувається на фоні зростання рівня безробіття, який у 2016 р. порівняно з 2011 р. зріс на 2,2% і становив 9,7%. Структура безробітного сільського населення у 2016 р. за видами економічної діяльності була такою: сільське, лісове та рибне господарство – 38,5%; промисловість – 15,5%; будівництво – 11,5%; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 11,4%; освіта – 5,4%, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 3,9%; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 3,6%; державне управління й оборона – 6,5%, інші види економічної діяльності – 3,7% [3]. Середня тривалість незайнятості населення у 2016 р. становила 26 місяців. Такі тенденції посилюють дестабілізуючі впливи на розвиток сільських територій не лише з економічного аспекту, але й із соціального.

У структурі розподілу зайнятого сільського населення за видами економічної діяльності у

2016 р. найбільшу частку (41,7%) займало сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство.

Сільське господарство є основним видом економічної діяльності на сільських територіях та фундаментальною основою функціонування господарського механізму їх розвитку. У 2016 р. в сільському господарстві України було зайнято 2866,5 тис. осіб, що становить 50,7% від економічно активного сільського населення України у віці 15–70 років.

Збільшення обсягів виробництва валової продукції сільського господарства України у 2011–2016 роках є недостатнім (табл. 2), зважаючи на зростання попиту на сільськогосподарську продукцію у світі. Також це обмежує обсяги фінансових надходжень до бюджетів сільських територіальних громад.

Негативним аспектом є те, що в структурі виробників продукції сільського господарства протягом усього досліджуваного періоду значну частку, яка у 2016 р. становила 43,0%, займають господарства населення. Особливо у виробництві валової продукції тваринництва, питома вага якої стабільно становить понад 50%. А це знижує конкурентоспроможність аграрної продукції на ринку, створює ризики загострення проблем продовольчої безпеки та гарантування безпеки продуктів харчування через відсутність дієвих механізмів моніторингу та контролю виробничо-технологічних процесів у господарствах населення, що в сукупності приводить до погіршення ефективності функціонування господарських комплексів сільських територій та використання їх потенціалу, а з іншого боку – господарства населення є одним з основних джерел зайнятості сільських жителів, що дає змогу задовольнити потреби в аграрній продукції та частково перетворити результати своєї праці в реальні фінансові доходи.

За умови формування дієвих організаційно-економічних механізмів збільшення рівня товарності господарств населення, стимулювання їх трансформації у фермерські господарства та чіткої правової регламентації процесу виходу на

Таблиця 1

Окремі показники економічної активності сільського населення України

Показники	Роки						2016 р. до 2011 р., %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Економічно активне населення у віці 15–70 років, тис. осіб	6971,9	6878,6	6908,0	5850,6	5667,5	5648,7	81,0
у тому числі безробітні	521,6	507,9	502,1	558,2	533,3	550,3	105,5
Рівень економічної активності, %	68,1	67,7	68,5	61,8	60,8	60,9	-7,2
Рівень зайнятості, %	63,0	62,7	63,5	55,9	55,1	54,9	-8,1
Рівень безробіття, %	7,5	7,4	7,3	9,5	9,4	9,7	2,2
Населення, яке зневірилося у пошуках роботи, тис. осіб	63,6	61,7	54,0	58,3	52,7	47,6	74,8

Джерело: розраховано на основі [3]

**Валова продукція сільського господарства України у 2011–2016 рр.
(у постійних цінах 2010 р.), млрд грн**

Показники	Роки						2016 р. до 2011 р., %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Сільськогосподарська продукція, всього	233,7	223,3	252,9	251,4	239,5	254,6	108,9
у тому числі продукція рослинництва	162,4	149,2	175,9	177,7	168,4	185,1	114,0
у тому числі продукція тваринництва	71,3	74,0	77,0	73,7	71,0	69,6	97,6
Питома вага господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства України, %							
Сільськогосподарська продукція, всього	48,2	49,3	46,0	44,7	44,9	43,0	-5,2
у тому числі продукція рослинництва	43,3	45,0	41,4	40,6	40,9	38,7	-4,6
у тому числі продукція тваринництва	59,4	58,2	56,5	54,5	54,5	54,5	-4,9

Джерело: розраховано на основі [4]

ринок аграрної продукції господарства населення можуть стати потужним інструментом підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій.

Останні тенденції функціонування сільського господарства України у 2011–2016 рр. свідчать про деякі позитивні зрушення, що відбулися, серед яких: скорочення частки збиткових підприємств на 4,8%; зростання показників ефективності виробництва продукції в розрізі всіх категорій виробників; підвищення продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах, як у рослинницькій, так і у тваринницькій галузях; покращання показників рентабельності діяльності та операційної діяльності сільськогосподарських підприємств відповідно на 5,6% та 8,0%. Водночас масштаби та корисний ефект таких зрушень є недостатніми, зважаючи на сучасні виклики функціонування господарського механізму розвитку сільських територій, що не дає змоги сформувати достатній ресурсний базис для вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій економічної безпеки України [5].

Розвиток сільських територій залежить від наявності безперешкодних умов функціонування суб'єктів господарювання, що визначаються конкурентним середовищем на ринку, розвиненістю інфраструктурного забезпечення потреб виробничо-господарських процесів. Наявність таких умов трансформується в якісні зміни господарювання та підвищення рівня конкурентного середовища, що в сукупності формує соціально-економічний ефект нарощення ресурсних потужностей як основи розвитку сільських територій.

Господарські комплекси сільських територій є інвестиційно привабливими з огляду на наявний природно-ресурсний потенціал, дешеву робочу силу та перспективи нарощення аграрного ек-

порту. Спостерігається стійка тенденція до зростання частки капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство, яка у 2016 р. становила 14,1%, що свідчить про стратегічну важливість господарських комплексів сільських територій в організаційній структурі функціонування національної економіки та процесах забезпечення ефективної економіки.

Стратегічними пріоритетами зміцнення національної економіки в аспекті розвитку сільських територій є: перехід до багатофункціонального розвитку сільських територій, стимулювання ділової активності, поліпшення інфраструктури та якості життя сільського населення, підвищення зайнятості сільських жителів, зростання рівня їх добробуту, збільшення надходжень до місцевих бюджетів, стимулювання розвитку місцевих ініціатив, зниження темпів міграції, поліпшення людського капіталу в сільській місцевості та його вікової структури, формування механізмів і засобів забезпечення продовольчої безпеки держави.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток сільських територій в Україні сьогодні є надзвичайно низьким і має поглиблені стагнаційні процеси. Сучасні тенденції функціонування господарського механізму розвитку сільських територій характеризуються скороченням кількості сільських населених пунктів, зменшенням чисельності сільського населення, згортанням мережі роздрібної торгівлі, посиленням негативних міграційних процесів, загостренням проблеми безробіття та погіршенням економічної активності сільського населення. Попри наявність позитивних тенденцій розвитку сільського господарства як базового виду господарської діяльності на сільських територіях, усе ж його обсяги і масштаби залишаються недостатніми, з огляду на наявний природно-ресурсний потенціал.

Перспектива розвитку сільських територій в Україні вирішальною мірою залежить від можливого рівня розвитку сільського господарства та підтримки державою цього процесу. А вже від рівня розвитку економіки сільських територій залежатиме й рівень вирішення соціальних проблем, а також рівень їх екології та збереженості і покращання їх природних ресурсів. Перспективний розвиток сільського господарства як основи економіки села та розвитку сільських територій потребує виваженої пріоритизації організаційно-правових форм господарювання в цій сфері та відповідної політики держави з метою уникнення небажаних економічних, екологічних та соціальних наслідків на селі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Демографічний паспорт території. Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile1_c_files/pasport1.htm.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Економічна активність населення України 2016 р.: стат. зб. / відп. за вип. І.В. Сенік ; Держ. служба статистики України. Київ, 2017. 205 с.
4. Сільське господарство України за 2016 рік : стат. зб. / відп. за вип. О.М. Прокопенко ; Держ. служба статистики України. Київ, 2017. 246 с.
5. Бойко В.В. Формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави: дис. ... док. екон. наук: 21.04.01. Київ, 2017. 440 с.